

Financijska i mirovinska pismenost: međunarodna iskustva i prijetlozi za Hrvatsku

STRUČNI RAD

Maja Vehovec*

Sažetak

U ovom se radu razmatra važnost financijske i mirovinske pismenosti te se donosi prikaz međunarodnih iskustava i preporuke za ključne aktivnosti u Hrvatskoj. Program financijske pismenosti povezan je s projektima financijskog obrazovanja, a obje aktivnosti pokrenute su u razvijenim zemljama prije manje od jednog desetljeća. Ciljane kampanje mirovinske pismenosti temelje se na demografskim promjenama, odnosno sve većem udjelu starijeg stanovništva, te potrebi osiguranja primjerenih primanja u trećoj životnoj dobi. Mirovinski sustavi postaju sve složeniji, pri čemu javni mirovinski sustavi više ne mogu jamčiti izdašne mirovine, a privatni ili mješoviti sustavi sve više iziskuju od korisnika poznавање функционiranja financijskih tržišta. Predlaže se okvir za primjenu modela financijske odnosno mirovinske pismenosti u Hrvatskoj.

Ključne riječi: financijska pismenost, mirovinska pismenost, financijsko obrazovanje

JEL klasifikacija: G00, G02, G23, G18, G19, I22

---

* Maja Vehovec, znanstvena savjetnica, Ekonomski institut, Zagreb,
e-mail: mvehovec@eizg.hr.

1. Uvod¹

Finansijska pismenost, kao i potreba za finansijskim obrazovanjem kojim se razvija finansijska pismenost, relativno je mletačka aktivnost započeta u razvijenim zemljama prije manje od jednog desetljeća. Potreba za širenjem finansijske pismenosti temelji se na ekonomskim razlozima prouzročenim demografskim promjenama, promjenama na finansijskim tržištima i promjenama javnih politika u pogledu mirovinske zaštite i zaštite potrošača općenito. Finansijski obrazovani potrošači mogu pomoći u osiguranju da finansijski sektor učinkovito pridonese realnom gospodarskom rastu i ukupnom smanjenju siromaštva. To je jednako važno i za razvijene zemlje i za zemlje u razvoju, iako je razvijenim zemljama zbog više razine dohotka i kapaciteta institucija jednostavnije provesti programe finansijskog obrazovanja.

Tri su problema zbog kojih se smatra važnim širiti finansijsku odnosno mirovinsku pismenost. Prvi se odnosi na rastući broj aktivne populacije koji će se u trećoj životnoj dobi morati oslanjati na kombinaciju mirovina iz obveznih izvora mirovinskog osiguranja i privatne (osobne) štednje da bi zadržao određeni životni standard. Javni izvori mirovina zbog niza razloga postaju nedovoljni za postizanje životnog standarda koji bi bio viši od onog što treba biti pokriveno socijalnom zaštitom, a kapitalizirana mirovinska štednja ovisi o stopama izdvajanja za drugi stup, redovitosti uplate i nizu ostalih razloga koji su vezani za funkcioniranje mirovinskih fondova. Drugi problem proizlazi iz činjenice da su finansijska tržišta postala sve složenija i kompetitivnija pa potrošači imaju na raspolaganju veliki broj proizvoda i usluga čije rizike relativno slabo poznaju. Posljedice loše informiranosti i nedostatka svijesti o mogućim rizicima dovode ljudi (osobito mlađe dobi) u poziciju da se nađu u visokim dugovima u vrijeme kad pokušavaju zasnovati obitelj i stvoriti dom. Finansijski rizici povezani s nesigurnošću na tržištu rada mogu stvoriti ozbiljne probleme i kritične situacije. Treći je problem vezan za kanale i tehnološka rješenja pomoću kojih se provode finansijske

---

¹ Rad je nastao u okviru projekta «Izazovi i mogućnosti za ostvarenje primjerenih starosnih mirovina u Hrvatskoj» koji je Ekonomski institut, Zagreb proveo uz potporu iz donacije Zaklade Adris.

transakcije koje se sve više odvijaju elektroničkim putem pa edukacija o tim mogućnostima i rizicima takve komunikacije postaje sve važnija.

U radu se daje pregled međunarodnog iskustva u širenju finansijske pismenosti potrošača s posebnim naglaskom na mirovinskoj pismenosti kao sastavnom dijelu šire finansijske pismenosti. Budući da se u Hrvatskoj o temi finansijske pismenosti relativno malo zna, cilj je ovog rada da na jednostavan način objasni zašto je ova tema važna, kome je ona potrebna i kako se provodi, što ona obuhvaća i kako se definira, zbog čega je postala aktualna, tko ima interes da financira programe finansijske pismenosti i što možemo naučiti na temelju najvažnijih međunarodnih iskustava u ovom području. U Hrvatskoj su do sada postojali manji parcijalni doprinosi na temu finansijske pismenosti, odnosno mirovinske pismenosti. Svrha ovog rada je da posluži kao temelj za razvoj budućih planova i programa za finansijsko odnosno mirovinsko opismenjavanje potrošača.

2. Definiranje financijske i mirovinske pismenosti

Kod definiranja finansijske pismenosti najčešće se navodi OECD-ova definicija (OECD, 2005: 13): «Finansijsko opismenjavanje je proces u kojem finansijski potrošači/ulagači poboljšavaju svoje razumijevanje finansijskih proizvoda i koncepata te putem informacija, uputa i/ili objektivnih savjeta razvijaju potrebne vještine i sigurnost kako bi postali svjesniji finansijskih rizika i prilika, kako bi mogli donositi utemeljene odluke, kako bi znali gdje se obratiti za pomoć te kako bi poduzimali druge učinkovite mjere za poboljšanje svoje finansijske dobrobiti». Ovdje je očiti naglasak na informacijama, uputama i savjetima. Pod informacijama se misli na pribavljanje činjenica i pružanje znanja potrošačima koji na temelju toga podižu razinu svijesti, odnosno opreznosti, u prepoznavanju finansijskih prilika, mogućnosti izbora u finansijskim odlukama te posljedica finansijskih odluka. Upute se odnose na usvajanje vještina i sposobnosti razumijevanja finansijskih termina i koncepata na temelju smjernica i treninga. Savjeti podrazumijevaju da potrošači dobiju odgovore o općim

financijskim pitanjima i proizvodima tako da oni mogu na najbolji način upotrijebiti finansijske informacije i upute koje su primili.

Finansijska pismenost podiže razinu individualne odgovornosti pojedinaca u shvaćanju i preuzimanju rizika kod donošenja finansijskih odluka te prilikom planiranja ulaganja. Upravo je planiranje ulaganja važna komponenta mirovinske pismenosti kao dijela finansijske pismenosti. Mirovinski pismeni pojedinci dugoročno planiraju mirovinska primanja za treću životnu dob te na taj način individualno pridonose planiranju kvalitete životnog standarda za vrijeme nakon umirovljenja. U literaturi ne postoji definicija mirovinske pismenosti pa se u ovom radu predlaže prilagođena verzija OECD-ove definicije: «Mirovinsko opismenjavanje je proces u kojem se budući korisnici mirovina informiraju i poboljšavaju razumijevanje obveznog mirovinskog osiguranja i karakteristika mirovinskog sustava zemlje općenito da bi postali svjesni ograničenja tog sustava te razvili vještine i znanje o mogućnostima privatne štednje pomoću koje mogu povećati primjereno mirovinskih primanja te se time ospособiti za poduzimanje učinkovitih mjera za poboljšanje svoje dobrobiti u trećoj životnoj dobi».

Širenje mirovinske pismenosti ili mirovinsko obrazovanje potrebno je kako bi budući umirovljenici na vrijeme stekli znanje o prednostima i nedostacima obveznog mirovinskog osiguranja. Svaki mirovinski sustav, pa tako i mirovinski sustav u Hrvatskoj, djeluje dugoročno, a u pravilu je kompleksan i podložan politički uvjetovanim promjenama. Mirovinski osiguranici trebaju saznati kako on funkcionira kako bi na vrijeme prilagodili svoje životne planove i bolje upravljali osobnim odnosno obiteljskim financijama na dugi rok. Mirovine iz obveznog sustava mirovinskog osiguranja imaju ograničenja s kojima je važno da korisnici budu upoznati. Životni standard u trećoj životnoj dobi ovisi o ukupnim primanjima, ne nužno samo o mirovinama iz obveznog mirovinskog osiguranja. Stoga je važno znati da postoje mogućnosti za dodatna primanja u starosti i da te mogućnosti treba znati koristiti.

Financijska se pismenost odnosi na sve vrste financijskih odluka za osobne, obiteljske ili poslovne potrebe. Ona obuhvaća financijske odluke o novcu, inflaciji, štednji, kamatnim stopama, investicijama, dugu, kreditnom i valutnom riziku te svim ostalim financijskim ugovorima i drugim financijskim instrumentima. Kao posebno područje financijske pismenosti, mirovinska pismenost uključuje individualnu odgovornost u planiranju mirovinskih primanja za treću životnu dob. Mirovinska pismenost, iako uključuje poznavanje financijskih instrumenata i rizika, ipak zahtijeva drugačiji pristup. Radi se o tome da mirovinska pismenost obuhvaća informacije i znanje o mirovinskom sustavu zemlje i oblicima privatne štednje za treću životnu dob. Ona podrazumijeva širenje informiranosti i podizanje svijesti o mogućnostima obveznog mirovinskog osiguranja te razvijanje znanja i vještina u prikupljanju dodatnih privatnih prihoda za povećanje ukupnih mirovinskih primanja. Drugim riječima, osim financijske pismenosti za mirovinsku pismenost potrebno je poznavanje mogućnosti i ograničenja nacionalnog sustava obveznog mirovinskog osiguranja.

3. Važnost financijske i mirovinske pismenosti

Finansijska je pismenost važna zbog toga što finansijski obrazovani potrošači pridonose učinkovitoj sinergiji finansijskog i realnog sektora što stvara pozitivan učinak na ekonomski rast i razvoj. S druge strane, važnost finansijske pismenosti leži i u tome što ona smanjuje rizike individualnih pogrešnih odluka te time smanjuje pojedinačno i ukupno siromaštvo u zemlji. Finansijska pismenost važna je za razvijene zemlje kao i za zemlje u razvoju, a razlika ovisi o razvijenosti samih finansijskih tržišta. Lusardi i Mitchell (2007) ukazuju da većina stanovništva u razvijenom dijelu svijeta nije upoznata čak ni s najosnovnijim ekonomskim konceptima potrebnim za donošenje odluka o razumnoj štednji i investicijama. Autorice nalaze da se slabija informiranost posebno ističe među osobama s nižim dohotkom i nižim stupnjem obrazovanja te kod žena i manjinskih zajednica.

Ciljevi mirovinske pismenosti nisu različiti od ciljeva u drugim područjima finansijske pismenosti, jer se uvijek radi o podizanju razine znanja i svijesti o rizicima kod donošenja finansijskih odluka. Razlika je samo u tome što je mirovinska pismenost potaknuta strukturnim demografskim razlozima koji imaju dugoročne i postojane posljedice koje treba uzeti u obzir pri planiranju životnog ciklusa štednje. Naglasak je više na dugoročnom planiranju štednje i smanjenju rizika od siromaštva u trećoj životnoj dobi. Istraživanja ukazuju na nedovoljno planiranje izvora primanja u mirovini, jer je stanovništvo nedovoljno informirano ili nedovoljno mirovinski pismeno. Tako Zaidi (2010a) upozorava da u nedostatku duljeg radnog vijeka i veće privatne štednje postoji bojazan da će učestalost siromaštva budućih generacija starijih osoba biti viša nego kod ostatka populacije. U drugom radu Zaidi (2010b) ipak naglašava da postoji optimizam, jer su započele reforme mirovinskih sustava u zemljama EU-a, produljuje se radni vijek te se, uz uvjet mirovinske pismenosti, stvaraju okolnosti za povećanje dodatne privatne štednje. Čak samo razmišljanje o tome kako upotpuniti jaz između malih obveznih mirovina i željenih mirovinskih primanja, koja bi osiguravala razumnu razinu primjerenosti, govori o aktivnom stavu prema mirovinskoj informiranosti. Euwals et al. (2004) na primjeru analize stavova članova kućanstva prema štednji za starost i ponašanja vezanog uz izbor portfelja u Nizozemskoj naglašavaju finansijsku pismenost kao preduvjet planiranja štednje za starost. Dokaze o tome koliko je finansijska pismenost važna nalaze Chan i Stevens (2008) analizirajući utjecaj stvarnih i percipiranih poticaja na ponašanje vezano uz štednju za mirovinu. Bolje informirani pojedinci reagiraju na te poticaje. No, neinformirani pojedinci reagiraju na percipirane, ali pogrešne informacije o poticajima za mirovinsku štednju. Može se zaključiti da mirovinska pismenost može pridonijeti ublažavanju rizika od siromaštva i povećanju individualne dobrobiti.

Izvori financiranja nacionalnih kampanja širenja finansijske pismenosti nalaze se u javnom sektoru među relevantnim ministarstvima financija i/ili gospodarstva, regulatorima finansijskih usluga te središnjim bankama. Njihov interes proizlazi iz legitimne uloge koju imaju u gospodarstvu zemlje te društvene odgovornosti da promiču deficitarna znanja i vještine potrebne za ukupni razvoj zemlje. Dio javnog sektora koji predstavlja javni

obrazovni sustav, od osnovne i srednje škole do visokog obrazovanja, također je uključen u proces širenja finansijske pismenosti putem obrazovnih programa na redovitoj ili povremenoj bazi. Od drugih predstavnika javnog sektora tu su razne komore ili udruženja koji mogu imati interes u finansijskom i mirovinskom opismenjavanju stanovništva. I sudionici iz privatnog finansijskog sektora, pojedinačno ili udruženo, mogu pronaći svoj interes u podizanju razine finansijske pismenosti, premda je u tim slučajevima potrebno vidjeti u kojoj su mjeri ti interesi u opreci s javnim interesom i ciljevima.

Među kanalima širenja finansijske pismenosti posebnu ulogu imaju mediji. Pritom ne postoji jednoobrazni model te je u načelu optimalan onaj koji najučinkovitije dopire do ciljanih skupina stanovnika. Ne smije se zanemariti ni utjecaj moderne internetske tehnologije i općenito elektroničkih medija, uključujući elektroničke igrice, koji postaju nužni dio svake nacionalne kampanje finansijskog i mirovinskog opismenjavanja stanovnika.

---

4. Uloga međunarodnih institucija u promicanju finansijske odnosno mirovinske pismenosti

U promicanju finansijske pismenosti najveći su utjecaj imali OECD, Svjetska banka i Europska komisija. OECD je među prvima započeо širenje ideje i zagovaranje potrebe za finansijskom pismošću u svojim članicama. Projekt finansijskog obrazovanja započeo je 2003. godine kao odgovor na rastući interes članica za unapređenjem finansijske pismenosti potrošača. OECD je osnovao međunarodnu mrežu za finansijsko obrazovanje (International Network on Financial Education – INFE) koja je privukla oko 150 institucija iz 75 zemalja. Mreža organizira konferencije svake druge godine kao i razmjenu informacija i mišljenja te diskusiju o programima, inicijativama, problemima i istraživanjima na temu finansijske edukacije. Osim toga mreža prikuplja podatke i istraživanja na tu temu, zalaže se za priznavanje međunarodnih standarda te osigurava vodiče, upute i koordinaciju za one koji se tek uključuju u programe finansijskog

obrazovanja. Temeljem njihovog međunarodnog iskustva identificiraju se i promoviraju primjeri najbolje prakse. Za razvoj dobre prakse glavne preporuke OECD-a (2005) su sljedeće:

- Vlade i svi dionici trebaju promovirati nepristranu, poštenu i ravnopravnu finansijsku edukaciju.
- Programi se moraju koordinirati i razvijati učinkovito.
- Finansijsko obrazovanje mora započeti u školi da bi stanovnici bili obrazovani što je ranije moguće.
- Finansijsko obrazovanje treba biti dio prakse dobrog javnog upravljanja finansijskih institucija čiju odgovornost i obvezu u promicanju finansijske pismenosti treba ohrabrvati.
- Finansijsko obrazovanje treba jasno razlikovati od komercijalnih savjeta; treba implementirati etički kodeks ponašanja za djelatnike u finansijskim institucijama.
- Finansijske institucije treba poticati da provjeravaju (ispituju) jesu li klijenti u stanju čitati i razumijevati informacije, naročito one koje se odnose na dugoročne obveze ili finansijske usluge s potencijalno značajnim finansijskim posljedicama: sitan i nejasan otisak u dokumentaciji treba obeshrabriti.
- Programi finansijske edukacije trebaju biti naročito fokusirani na važne aspekte životnog planiranja, kao što su štednja, dugovi, osiguranja i mirovine.
- Programi i strategije trebaju biti usmjereni na izgradnju finansijskog kapaciteta, a gdje je prikladno treba ciljati na specifične grupe i personalizirati koliko je to moguće.
- Treba promovirati nacionalne kampanje, specijalizirane internetske stranice, besplatne informacijske usluge i sustave upozoravanja za visokorizične plasmane (uključujući prijevare).

I što je naročito važno u kontekstu mirovinske pismenosti:

- Budućim umirovljenicima treba povećati svijest o potrebi da ocjenjuju primjerenost mirovinskih primanja vodeći računa o mogućnostima

privatne štednje i kombiniranja javnih i privatnih izvora mirovinskog osiguranja.

Svjetska banka ima značajno praktično iskustvo u području zaštite potrošača i finansijske pismenosti. Posebna dijagnostička izvješća pripremljena su za Češku, Slovačku, Azerbajdžan, Rumunjsku, Rusku Federaciju, Litvu, Bugarsku, Latviju i Hrvatsku. Iskustvo stećeno kroz pripremu dijagnostičkih izvješća rezultiralo je dokumentom «Dobra praksa za zaštitu potrošača i finansijske pismenosti u Europi i Centralnoj Aziji: dijagnostički alati» (World Bank, 2010). U ovaj su dokument ugrađene i odredbe direktiva EU-a koje se odnose na zaštitu potrošača i izvješća agencija za regulaciju i nadzor finansijskih usluga te stoga dokument ima mogućnost šire primjene.

Europska komisija osnovala je ekspertnu skupinu za finansijsko obrazovanje (Expert Group on Financial Education – EGFE) koja u svom prvom izvješću govorio o potrebi koordinacije nacionalnih strategija za finansijsko obrazovanje u zemljama članicama (European Commission, 2008). Europska komisija preporučuje da se *središnja koordinacija* nacionalne strategije povjeri predstavnicima javnog sektora u suradnji s privatnim dionicima. Preporuka je da se nacionalna strategija temelji na *dokaznom materijalu* koji pružaju rezultati ankete o finansijskoj pismenosti provedene na reprezentativnom uzorku stanovništva kako bi se ocijenilo stanje i saznalo više o ciljanim skupinama i njihovim potrebama. Takve se ankete trebaju ponoviti svakih 4-5 godina da bi se utvrstile promjene ponašanja u dugom roku. Nacionalne strategije trebaju se temeljiti na detaljnim *višegodišnjim planovima* koji jasno razrađuju ciljeve i načine kako ih postići, izabrane ciljane skupine te izabrane finansijske standarde pismenosti. U nacionalnoj strategiji programi finansijske pismenosti moraju biti *prilagođeni specifičnim društvenim grupama* i njihovim potrebama. Zbog njihovih različitih potreba, kanali i pristupi u širenju informacija i znanja moraju se adekvatno prilagođavati. U želji da se nacionalnom strategijom finansijske pismenosti obuhvati što više stanovnika takvu kampanju treba pratiti *marketinški plan*, odnosno promocija koja će stanovništvo motivirati da sudjeluje u njoj. Troškovi takve kampanje zbog toga nisu zanemarivi pa je nužno odgovarajuće financiranje iz javnih i/ili privatnih izvora. Metodologija *mjerenja učinkovitosti*

programa finansijske edukacije mora biti sastavni dio takvih planova. Ona se u posljednjih deset godina razvila i postala nezaobilazni alat u ocjeni učinkovitosti raznih obrazovnih programa.

Europska komisija također se uključila u podršku programima finansijskog obrazovanja pa je na sastanku ekspertne skupine za finansijsko obrazovanje u lipnju 2010. godine (European Commission, 2010) posebna pozornost posvećena relevantnosti finansijskog obrazovanja za održivost europskih mirovinskih sustava. Istaknuto je da, iako to nije politički popularno, treba povećati svijest o očekivanim mirovinama iz javnih izvora te motivirati mlade ljude da obrate pozornost na taj problem prije nego što se kreće u nacionalne mirovinske reforme. Predstavnici OECD-a na osnovi svog iskustva preporučili su znatno intenziviranje aktivnosti oko razvijanja svijesti o mirovinama i finansijskom obrazovanju te edukaciji na dugi rok. U tom smislu smatraju da je potrebno pojednostavniti informacije o mirovinskim shemama, uključujući mirovinske projekcije i rezultate (djelovanje) mirovinskih fondova te osigurati više informacija o relevantnim opcijama kao što su na primjer dugoročne investicije tijekom životnog ciklusa. Ekspertna skupina je posebno naglasila utjecaj mirovinskih reformi i posljedice za stanovništvo koje proizlaze iz činjenice da političari koji su zaduženi za mirovinske reforme nisu zaduženi za obrazovnu politiku, što drugim riječima znači da promjene u jednom dijelu sustava nisu adekvatno praćene politikama u ostalim dijelovima sustava.

5. Dosadašnje aktivnosti u području finansijske pismenosti u Hrvatskoj

U Hrvatskoj do sada nije provedena obuhvatna kampanja finansijske pismenosti. Svjetska banka je u veljači 2010. godine objavila studiju «Hrvatska – Dijagnostički pregled zaštite potrošača i finansijske pismenosti», svezak I i II (Svjetska banka, 2010a, 2010b), u kojoj zaključuje da «nije dobro što ne postoje učinkovite kampanje promicanja svijesti ili pismenosti potrošača s ciljem boljeg razumijevanja bankovnih proizvoda i usluga te izbjegavanja problema u nastajanju» (Svjetska banka, 2010b: 10). Ulogu finansijskog

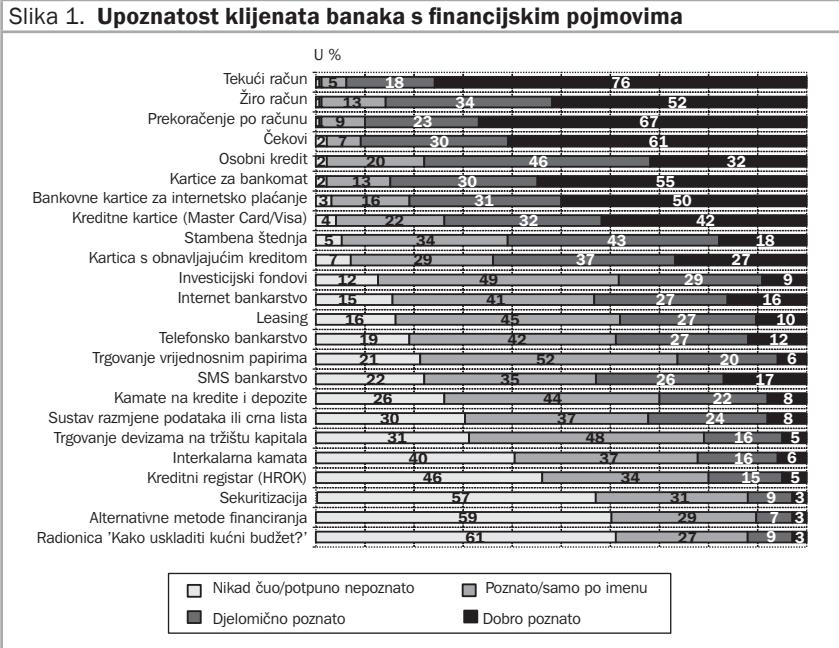
obrazovanja u Hrvatskoj ova studija vidi na sljedeći način (Svjetska banka, 2010b: 114-115):

- Agencije za nadzor finansijskih usluga, profesionalne udruge i potrošačke udruge trebaju bolje surađivati u području informiranja potrošača i povećanja njihove osviještenosti.
  - Agencije za nadzor finansijskih usluga i profesionalne udruge trebaju surađivati s medijskim djelatnicima kako bi povećali stupanj njihove osviještenosti i sposobnosti u pogledu finansijskih pitanja.
  - HANFA bi trebala iskoristiti priliku redizajna svojih internetskih stranica kako bi uvela «upozorenja potrošačima» koja pružaju ažurne informacije o prijevarama ili spletkama neovlaštenih finansijskih institucija te o ostalim relevantnim pitanjima finansijske zaštite potrošača.
  - Potrošačke udruge trebaju prikupljati podatke o cijenama i objavljivati ih na način koji će potrošačima omogućiti donošenje utemeljenih odluka o kamatnim stopama i troškovima.
  - U Hrvatskoj je potrebno provesti nacionalno istraživanje o stupnjevima finansijske pismenosti koje bi poslužilo kao temeljna analiza sadašnjeg stupnja finansijske pismenosti stanovništva u Hrvatskoj, a sljedeće takvo istraživanje provedlo bi se nakon 3 – 5 godina.

Nacionalno istraživanje o finansijskoj pismenosti stanovništva izuzetno je važno kao temeljni analitički okvir koji bi dao uvid u stanje te bi takav dokument poslužio kao predložak za daljnje akcije na nacionalnoj razini. Za početak može poslužiti istraživanje agencije za istraživanje tržišta GfK koja je 2006. godine provela anketu o finansijskoj pismenosti potrošača o bankovnim uslugama i bankovnim poslovanjem općenito. Rezultati upućuju na potrebu veće finansijske pismenosti, a dio rezultata koji govori o tome koliko su klijenti banaka upoznati s finansijskim pojmovima može se vidjeti na slici 1. Od 22 ponuđena proizvoda ili usluge za dvije trećine ispitanici su pretežito odgovorili da im je u potpunosti nepoznato, odnosno poznato tek po imenu. Nedavno slično anketno istraživanje agencije GfK (2011) o ulaganjima u životna osiguranja pokazalo je da samo 15 posto

hrvatskih građana ulaže u životna osiguranja koja se smatraju jednim od dugoročnih oblika štednje za starije dane. Štednja za starije dane je tek na trećem mjestu po važnosti, iza štednje za hitne slučajeve i izvanredne okolnosti te štednje za djecu, njihovu sigurnost i napredak.

Slika 1. Upoznatost klijenata banaka s finansijskim pojmovima

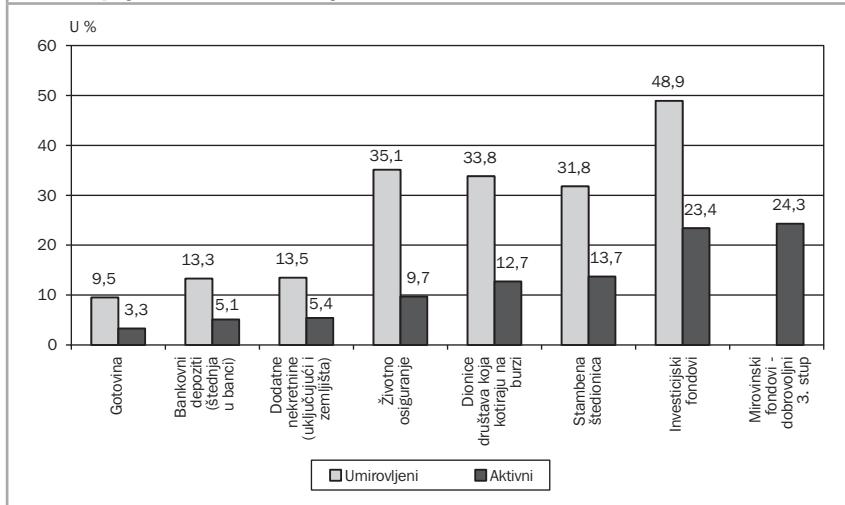

Izvor: Anketa agencije GfK, preuzeto iz Svjetske banke (2010b).

Znanstvena istraživanja mirovinske pismenosti, štednje za treću životnu dob i primjerenosti mirovina u Hrvatskoj mogu također poslužiti kao dobar oslonac za finansijsko obrazovanje u području mirovina. U radu o štednji hrvatskih građana za treću životnu dob Švaljek i Slijepčević (2008) naglašavaju kako su veća ulaganja u životna osiguranja i dobrovoljne mirovinske fondove nužna kako bi se ublažio pad primanja nakon umirovljenja te spriječilo siromaštvo dijela starijeg stanovništva. Autorice navode kako je unatoč provedenoj reformi i poticajima, štednja za stariju dob u Hrvatskoj i dalje na niskim razinama. Najvažnija je poruka rada kako je za poticanje štednje za starost nužno povećanje informiranosti i znanja građana o ovoj problematici. Vehovec et al. (2010) pokazuju kako

je za održavanje primjerenog životnog standarda u trećoj životnoj dobi uz obvezno mirovinsko osiguranje potrebna i dodatna privatna štednja. Pokazuje se, isto tako, da su građani Hrvatske slabo informirani ili uopće nisu informirani o mogućim oblicima štednje za starost (slika 2), ali i da su svjesni da su nedovoljno informirani. Planiranje štednje za budućnost je slabo, a u značajnoj mjeri ovisi o informiranosti i povjerenju u pojedine oblike štednje. U usporedbi s objektivnim pokazateljima, svi ispitanici «priželjkuju» znatno veća primanja u mirovini nego što ih objektivno mogu očekivati na temelju obvezne mirovinske štednje. Stoga je zaključak istraživanja da je potrebna promjena ponašanja u pogledu planiranja mirovine ako se žele ostvariti očekivanja.

Slika 2. Informiranost ispitanika – udio ispitanika koji uopće ne poznaju pojedine oblike štednje za mirovinu

Izvor: Vehovec et al. (2010).

Škreblin, Tomić i Vehovec (2011) na osnovi anketnog istraživanja definiraju razliku između mirovinski pismenih i mirovinski nepismenih ispitanika na temelju njihovih subjektivnih i objektivnih ocjena o tome koliko su informirani, načinima informiranja, poznavanju oblika štednje za mirovinu te poznavanju oblika štednje za mirovinu na koje država daje poticaje. Rezultati pokazuju da mirovinski nepismeni u odnosu na

mirovinski pismene ispitanike imaju statistički značajno niža osobna primanja, niži stupanj obrazovanja, češće su nezaposleni ili imaju ugovor o radu na određeno vrijeme, češće žive u roditeljskoj zajednici i/ili s rodbinom te češće žive na selu. Za razliku od drugih nalaza u literaturi, rezultati ovog istraživanja nisu pokazali statistički značajnu razliku s obzirom na dob i spol. Nadalje, mirovinski nepismeni imaju značajno negativnije stavove o svim vrstama štednje u odnosu na mirovinski pismene ispitanike. Oni također značajno manje planiraju ili očekuju dodatna primanja pored mirovine te zbog toga značajno više vjeruju da će ovisiti o tuđoj pomoći u trećoj životnoj dobi. Mirovinski nepismeni također imaju nerealistična uvjerenja o tome što su dosta primanja za mirovinu u usporedbi s njihovim sadašnjim primanjima. Zbog niže informiranosti i manje zainteresiranosti o tome što ih čeka nakon umirovljenja mirovinski nepismeni očekivano značajno manju važnost pridaju državnim poticajima za štednju. Također, mirovinski nepismeni značajno više planiraju otići u prijevremenu mirovinu iako očekuju niska primanja i ovisnost o tuđoj pomoći nakon umirovljenja. Nadalje, mirovinska pismenost važan je prediktor sadašnje štednje, posebno ciljane, a zatim i rizične štednje. Ovo istraživanje ukazuje na mogućnost da mirovinsko opismenjavanje postane važan instrument u poticanju osobne brige za primanja u mirovini. Ono ujedno ukazuje i na ključne skupine kojima treba posvetiti posebnu pozornost.

6. Prijedlog okvira za primjenu modela financijskog odnosno mirovinskog opismenjavanja u Hrvatskoj

Međunarodna iskustva upućuju na potrebu izrade i provedbe programa financijske pismenosti prema modelu koji najviše odgovara nacionalnim gospodarstvima. Drugim riječima, ne postoji gotov recept koji propisuje tko će biti nositelj i na koji se način treba izraditi i provesti program financijskog opismenjavanja. Stoga, temeljem međunarodnih iskustava i domaćih okolnosti, smatramo da se mogu navesti četiri ključne preporuke za razvoj modela financijske pismenosti u Hrvatskoj.

Prva preporuka je da bez obzira koje tijelo (tijela) ili ustanova (ustanove) provodi (provode) program financijske pismenosti, potrebno je prije svega izgraditi *nacionalnu strategiju financijske pismenosti*, jer se putem nje dolazi do koordinacije na nacionalnoj razini. Zbog toga se čini primjerenim da s inicijativom i pokretanjem programa financijske pismenosti započne Vlada preko jednog ministarstva, kao što je Ministarstvo financija, ili u suradnji više ministarstava, kao na primjer Ministarstvo financija, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstvo gospodarstva te Ministarstvo rada i mirovinskog sustava. Regulatori financijskih usluga i centralne banke su prirodni sunositelji inicijativa u ovom području. U kasnijim fazama potencijalni partneri su poslodavci i njihova udruženja, sindikati, škole, sveučilišta, udruge i zaklade, razvojne agencije te cjelokupna industrija financijskih usluga s naglaskom na njihovoj nemarketinškoj ulozi u promicanju financijske pismenosti. Nacionalna strategija financijske pismenosti pomaže da s inicijativom bude upoznat široki krug dionika i da ciljevi, zadaci, postavljanje prioriteta te koordinacija budu jasno izraženi i prihvaćeni od svih interesnih strana, čime se reduciraju rizici, nepotrebna preklapanja i neplanirani izdaci. Nacionalna strategija treba biti postavljena na dugi rok, a ciljevi i zadaci pažljivo vremenski raspoređeni tako da brzina i obujam zadataka s jedne strane odgovaraju raspoloživim resursima, a da s druge strane provedba financijskog opismenjavanja bude optimalno raspoređena. Jednom donesena nacionalna strategija financijske pismenosti treba se dalje pratiti, učinci kontrolirati i (ako je potrebno) mjere i akcije prilagođavati da bi se postigla veća troškovna učinkovitost.

Druga bitna preporuka je da aktivnostima oko programa za povećanje financijske pismenosti prethodi utvrđivanje koliko su stanovnici zemlje financijski pismeni. Zbog toga je potrebno utvrditi, odnosno *istražiti financijsku pismenost stanovništva* što se provodi temeljem međunarodno usporedivilih upitnika da bi se dobio objektivan uvid u stanje financijske pismenosti. Rezultati prvog upitnika predstavljaju osnovnu odrednicu za buduće programe financijske edukacije. Upitnik se ponavlja svakih 3-5 godina da bi se mogli pratiti pomaci i napredovanja.

Treća preporuka u modelu finansijskog opismenjavanja je izrada i provedba programa finansijskog obrazovanja sukladno nacionalnoj strategiji finansijske pismenosti i osnovnim odrednicama proizašlima iz rezultata analize prvog upitnika o finansijskoj pismenosti stanovništva. Programi finansijskog obrazovanja dijele se na one klasične, koji se implementiraju i vezuju uz obrazovni sustav zemlje i uz seminare i radionice cjeloživotnog obrazovanja, te neklasične oblike koji se vezuju uz masovne medije i druge oblike javnih komunikacija s posebnim naglaskom na upotrebu modernih medija kojima je okrenuta mlađa populacija.

Ovim preporukama se dodaje i četvrta, prema kojoj bi *opismenjavanje u području mirovina* trebalo biti jedno od najvažnijih područja kampanje. Naime, zbog opaženih trendova kod javnih mirovina, privatna štednja i individualna odgovornost pojedinaca postaju sve važniji za primjерeno financiranje životnog standarda u trećoj životnoj dobi. Za bolje razumijevanje sadašnjeg mirovinskog sustava te za povećanu osobnu brigu i dodatnu privatnu štednju za mirovinu ključno je da pojedinci imaju dovoljno informacija i znanja o tome, odnosno da su dovoljno mirovinski pismeni.

7. Zaključak

S obzirom na demografske promjene, odnosno starenje stanovništva i kretanje stope ovisnosti umirovljenika u odnosu na aktivno stanovništvo, privatna štednja i individualna odgovornost pojedinaca postaju sve važnije za primjерeno financiranje životnog standarda u trećoj životnoj dobi. No, za dodatnu privatnu štednju bitno je da pojedinci imaju dovoljno informacija i znanja o tome, ili drugim riječima, da su dovoljno mirovinski pismeni. Mirovinsko opismenjavanje je dio šireg programa finansijskog opismenjavanja kojim se povećava svijest o rizicima finansijskih proizvoda i znanje o tome kako upravljati osobnim ili obiteljskim financijama. Globalna finansijska kriza, koja je izbila u 2008. godini, pridonijela je većoj važnosti projekata finansijskog obrazovanja i nacionalnim naporima da se poveća finansijska pismenost građana. Radi se o relativno novim procesima kod

kojih se tek nakon duljeg razdoblja mogu primijetiti promjene u stavovima, znanju i ponašanju stanovništva.

Europska komisija započela je koordinaciju aktivnosti u području finansijskog obrazovanja odmah nakon izbijanja krize te u razdoblju kraćem od tri godine bilježi umjerene rezultate. Šest zemalja članica (Češka, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Švedska) razvilo je široku nacionalnu strategiju finansijskog obrazovanja, a u tri zemlje članice je u školski kurikulum uveden obvezni predmet o osobnim ili obiteljskim financijama (Češka, Mađarska i Ujedinjeno Kraljevstvo). No, neke druge zemlje su započele razvijati projekte finansijskog obrazovanja iako nemaju nacionalne strategije i vladinu koordinaciju (npr. Poljska). Ekspertna skupina Europske komisije koristi suradnju i znanje Svjetske banke i OECD-a koji su do sada akumulirali najviše međunarodnog znanja u ovom području. Postoji opća suglasnost između OECD-a, Svjetske banke i Europske komisije o tome da je finansijska (mirovinska) pismenost potrebna svima, a u smislu obrazovanja važno je da se ona usvoji u što mlađoj dobi. Zbog toga se u svim njihovim dokumentima naglašava da finansijsko obrazovanje, osim što mora obuhvatiti što veći broj stanovnika, mora biti posebno usmjereno na osobe mlađe dobi. U pogledu mirovinske pismenosti takva preporuka ima posebnu težinu, jer stanovništvo mlađe dobi tada ima na raspolaganju dovoljno dugi vremenski period da se informira i razvije svijest o toj potrebi kako bi što prije počelo planirati primjerenost mirovinskih prihoda za treću životnu dob. Mirovinska pismenost utječe na dugoročne odluke vezane za planiranje štednje tijekom životnog ciklusa pa je i logično da bude usmjerena na stanovnike mlađe dobi. Investicija u mirovinsko opismenjavanje stanovnika poželjna je aktivnost u svakoj zemlji, a posebno onima u razvoju i posttranzicijskim zemljama. Očekivani rezultat takvog obrazovanja je podizanje svijesti i znanja stanovnika o potrebi individualnog planiranja te preuzimanja osobne odgovornosti za primjerenost životnog standarda u trećoj životnoj dobi. Budući da su obrazovanost, dohodovni status, dob, rod te obiteljski i radni uvjeti vrlo različiti, finansijska edukacija mora biti prilagođena tim razlikama. Stoga se preporuča razviti ciljane projekte finansijskog obrazovanja koji bi bili primjereni za svaku pojedinu skupinu stanovništva. Finansijska pismenost

općenito razvija samozaštitu pojedinaca u slučaju neočekivanih događanja, nepotrebnih rizika i finansijskih prijevara bilo da se radi o kratkoročnim ili dugoročnim posljedicama.

Planovi, programi te nacionalne strategije promoviranja finansijske pismenosti i zaštite potrošača dugoročno su korisne aktivnosti te se mogu promatrati iz različitih kutova gledanja. Sa stajališta finansijske industrije ove aktivnosti su izuzetno važne, jer njezini glavni korisnici su finansijski pismeni stanovnici te veća potražnja može samo unaprijediti poslovanje. Iz tog razloga finansijska industrija ima društvenu odgovornost da sudjeluje i investira u nacionalne akcije povećanja finansijske (mirovinske) pismenosti. Sa stajališta pojedinaca finansijska (mirovinska) pismenost razvija samozaštitu, ublažava rizik od negativnih ishoda te podiže svijest i znanje o planiranju vlastite dobrobiti. Unatoč tome što je finansijska pismenost prediktor mirovinske pismenosti, za mirovinsku pismenost potreban je donekle različit pristup i dovoljno dugi vremenski period da bi pojedinci mogli mirovinsku pismenost pretvoriti u sposobnost da povećaju primjereno mirovinskih primanja u trećoj životnoj dobi. Sa stajališta javne administracije, osobito javnih regulatornih tijela za nadzor finansijskih transakcija te Vlade kao izvršne vlasti u razvijanju finansijske (mirovinske) pismenosti, to je zadatak koji se ne može zaobići.

Finansijsko obrazovanje vodi većoj informiranosti i kvalitetnijim znanjima te snažnijoj zaštiti potrošača i većem povjerenju na tržištu finansijskih usluga. Pitanje je jedino koji će model Hrvatska upotrijebiti primjerenog resursima koji joj stoje na raspolaganju i interesu za suradnju ključnih dionika. Radi se uvijek o vrlo širokim nacionalnim kampanjama koje zahtijevaju društveni marketing uz upotrebu novih tehnologija i masovne komunikacije uz zabavan i prilagođen pristup raznim grupama krajnjih korisnika. Hrvatska može iskoristiti brojna iskustva zemalja članica EU-a i na temelju njih izabrati optimalni model finansijskog obrazovanja za sebe. U ovom radu predložen je okvirni model koji može poslužiti nositeljima politika u razvoju projekta finansijske pismenosti.

Literatura

Chan, Sewin i Ann Huff Stevens, 2008, "What You Don't Know Can't Help You: Pension Knowledge and Retirement Decision Making", *The Review of Economics and Statistics*, 90(2), str. 253-266.

European Commission, 2008, "First meeting of the Expert Group on Financial Education", http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/egfe_1report_en.pdf (pristupljeno 30. svibnja 2011.).

European Commission, 2010, "Fourth meeting of the Expert Group on Financial Education", http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/100604_report_en.pdf (pristupljeno 30. svibnja 2011.)

Euwals, Rob, Angelika Eymann i Alex Borsch-Supan, 2004, "Who determines household savings for old age? Evidence from Dutch panel data", *Journal of Economic Psychology*, 25(2), str. 195-211.

GfK, 2011, "Anketno istraživanje o štednji u Hrvatskoj", *Tržište osiguranja*, specijalno izdanie časopisa *Banka*, str. 8-13.

Lusardi, Annamari i Olivia S. Mitchell, 2007, "Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education", *Business Economics*, 42(1), str. 35-44.

OECD, 2005, *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, Paris: OECD.

Svjetska banka, 2010a, "Hrvatska – Dijagnostički pregled zaštite potrošača i finansijske pismenosti", Svezak I: Glavni nalazi i preporuke, veljača, Zagreb: Svjetska banka.

Svjetska banka, 2010b, "Hrvatska – Dijagnostički pregled zaštite potrošača i finansijske pismenosti", Svezak II: Usporedba s dobrim praksama, veljača, Zagreb: Svjetska banka.

Škreblin Kirbiš, Ivona, Iva Tomić i Maja Vehovec, 2011, "Mirovinska pismenost i štednja za treću životnu dob", *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), str. 127-148.

Švaljek, Sandra i Sunčana Slijepčević, 2008, "Štednja građana za treću životnu dob" u Danimir Gulin, ured., *Financije i računovodstvo u funkciji jačanja konkurentnosti hrvatskog gospodarstva*, str. 50-65, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika.

Vehovec, Maja, Danijel Nestić, Andreja Radić, Ivona Škreblin Kirbiš, Sandra Švaljek i Iva Tomić, 2010, "Starenje stanovništva i održavanje primjerenog životnog standarda u trećoj životnoj dobi", projektna studija, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.

Zaidi, Asghar, 2010a, "Poverty Risks for Older People in EU Countries – An Update", Policy Brief, siječanj, Beč: European Centre for Social Welfare and Research, http://www.euro.centre.org/data/1264603415_56681.pdf (pristupljeno 14. srpnja 2010.).

Zaidi, Asghar, 2010b, "Fiscal and Pension Sustainability: Present and Future Issues in EU Countries", Policy Brief, veljača, Beč: European Centre for Social Welfare and Research, http://www.euro.centre.org/data/1267020891_76093.pdf (pristupljeno 14. srpnja 2010.).

World Bank, 2010, "Good Practices for Consumer Protection and Financial Literacy in Europe and Central Asia: A Diagnostic Tool", ECSPF Working Paper, br. 1, kolovoz, Washington, DC: World Bank, Finance and Private Sector Department Europe and Central Asia Region, http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTOPPRVSECDEV/Resources/GoodPractices_August2010.pdf (pristupljeno 30. svibnja 2011.).